

MAGRA KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk karakterisering och värdering
Vård- och underhållsplan
2016

Bjärke pastorat
Skara stift

Beställare

Bjärke pastorat

Rapport

Anna Lokrantz, bebyggelseantikvarie

Datum 2016-02-29

Arb.nr 15053

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	Inledning	5
2	Nulägesbeskrivning	6
3	Föreslagna åtgärder och uppskattade kostnader	7
4	Genomförda åtgärder	8
5	Begravningsskicket i Sverige	9
6	Magra kyrkogård	13
7	Omgärdningar , grindar	21
8	Gravvårdar, beskrivning och foton	23
9	Skötselråd	49
10	Lagar	51
11	Gravkarta	53

1. INLEDNING

Magra kyrka och kyrkogård har fastighetsbeteckning Alingsås Magra 5:41 och ingår i Bjärke pastorat.

Den här planen omfattar både en bedömning av enskilda gravvårdars kulturhistoriska värde och skadebeskrivningar med åtgärdsförslag. Syftet med planen är att vara ett arbetsredskap för församlingen när det gäller skötsel och underhåll. Den fungerar även som underlag för tilldelning av kyrkoantikvarisk ersättning.

ARBETSMETOD

- Arkivsökning för att klargöra kyrkogårdens historia och tidigare utförda åtgärder som inte går att se vid inventeringen.
- Inventering. Gravvårdar med ett mer framträdande kulturhistoriskt värde har markerats med 1 eller 2 enligt det system som Västergötlands museum framtagit.
- Fotografering, beskrivning samt skadedokumentation av de gravvårdar som markerats med 1 respektive 2.

- Sammanställning av plan enligt den modell som Ateljé Arkitekten utarbetat.

PLANENS ANVÄNDANDE

I kapitlet *Föreslagna åtgärder och uppskattade kostnader* finns instruktioner om vilka åtgärder som skall utföras olika år. Observera att för de flesta åtgärder krävs tillstånd från Länsstyrelsen, samt upprättande av ett separat åtgärdsprogram. Ofta fordras också att speciell kompetens anlitas, t ex konservator.

På USB-minnet som bifogas planen finns även foton som tagits under inventeringen. Bilderna får användas av församlingen, under förutsättning att källan anges, för icke kommersiellt bruk.

Planen bör ses över i sin helhet vart femte år.

2. NULÄGESBESKRIVNING

G 5 ovan och t v har sprickor i sockeln. Sprickor förekommer också på tre av gravvårdarna i Dicanderska gravanläggningen, bilder nedan.

I det här kapitlet ges en sammanfattning av kyrkogården vad gäller skick på omgärdningar och gravvårdar vid inventeringstillfället.

SPRICKOR

Fyra av gravvårdarna på kyrkogården uppvisar sprickor i sina socklar. Det är dels G 5, dels tre av stenarna i Dicanderska familjegraven, G 40.

Förslag: Besiktning görs av stenkonservator. Ett åtgärdsprogram tas fram, och konservering genomförs.

JÄRN- OCH SMIDESDETALJER

Järnkonstruktioner påverkas av utomhusklimatet, och metallen bryts långsamt ned. Det finns inga engångsåtgärder som fungerar för all framtid. Därför är det viktigt att varje åtgärd följs upp av fortsatt tillsyn och underhåll.

Förslag: Grindar och andra smidesdetaljer på kyrkogården målas ungefär vart tionde år.

RENGÖRING

Ett fyrtiotal av de utpekade gravvårdarna har mer eller

mindre omfattande påväxt av alger, lavar och mossor. Detta gör i vissa fall att inskriptionerna är svåra att tyda. Att kunna läsa gravstensens text är för besökare den lättast avläsbara förmedlingen av information, och är därför viktig. Rengöring av gravvårdar i kalksten har också ett annat syfte, då det är en sprödstensort som riskerar att skadas av biologisk påväxt.

Förslag: Rengöring av de gravvårdar med påväxt som finns noterade i inventeringsblanketterna. Då gravvårdarna är rengjorda, är det lättare att se på vilka stenar som inskriptionen behöver fyllas i. Linoljafärg eller lackfärg kan användas. Arbetet utförs av konservator eller kyrkogårdspersonal med tidigare erfarenhet av liknande arbete. Arbetstiden för ifyllnad av text varierar, men brukar ligga mellan en och tre dagar/sten. Om man på sikt kan få in rutinen att rengöra gravvårdarna varje höst, förenklas arbetet betydligt. Se kap "Skötselråd" för tips när det gäller rengöring från påväxt.

3. FÖRESLAGNA ÅTGÄRDER OCH UPPSKATTADE KOSTNADER

Nr	Objekt	Åtgärd	År 2016	År 2017	År 2018	År 2019	År 2020	År 2021	Hänvisning
1	Stiglucka	Målning					*		7.2
2	Sprickor i socklar: G 5, tre gravar i gravanläggning G 40	Besiktning, åtgärdsprogram, konservering	15 000 kr						Nulägesbeskrivning, 8.4, 8.30, 8.31, 8.32
3	Omfattande påväxt på vissa gravvårdar	Rengöring	X						8.2, 8.3, 8.5, 8.6, 8.7, 8.8, 8.9, 8.10, 8.11, 8.12, 8.13, 8.15, 8.17, 8.19, 8.35, 8.36, 8.44, 8.48, 8.61, 8.64
4	Påväxt på vissa gravvårdar	Rengöring		X					8.16, 8.18, 8.22, 8.34, 8.42, 8.43, 8.46, 8.51, 8.58, 8.65, 8.66, 8.70, 8.71, 8.73, 8.74
5	Viss påväxt på vissa gravvårdar	Rengöring			X				8.1, 8.14, 8.20, 8.41, 8.49, 8.52, 8.53, 8.55
	Summa								
	Angivna kostnader är grova uppskattningar inkl moms i 2016 års prisläge, grundat på tillståndet vid inventeringstillfället.	X: Avser eget eller kontrakterat arbete. *: Målning samordnas med målning av kyrkobyggnaden, enligt vård- och underhållsplan daterad 2013-12-05.							

4. GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER

Nr	Åtgärd	Utförd av	Datum	Kommentar

5. BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

KYRKOGRÄRDAR

Under tidig medeltid anlades Sveriges första kristna begravningsplatser. De medeltida kyrkorna byggdes ofta med en tillhörande liten kyrkogård som delades in efter byarna i socknen. Denna tradition har överlevt till modern tid i form av familjegravar. De första kyrkorna var ibland befästa och sedan behovet försvann har traditionen levt kvar i en liknande form, nämligen kyrkogårdsmuren och entrén. På äldre kyrkogårdar fanns vanligen flera entréer.

På kyrkogårdarna har genom tiderna olika slags byggnader förekommit. Klockstaplar placerades så högt som möjligt bredvid kyrkan för att ljudet skulle nå ut i bygden. Under medeltiden och tiden därefter uppfördes ofta en så kallad tiondelada, för förvaring av böndernas tionden, som betalades i form av spannmål. Sockenmagasin började, efter påbud av staten, byggas i mitten av 1700-talet och skulle lagra spannmål för dåliga tider. Byggnaderna var inte speciellt påkostade och uppfördes i lokala byggnadsmaterial såsom tegel eller, i de skogrika trakterna i Sverige, av timmer. Kyrkogården fungerade under lång tid inte bara som begravningsplats, utan även som

samlingsplats för handel.

Den medeltida kyrkogården var gräsbevuxen och utan planteringar. Ibland fanns en trädkrans runt begravningsplatsen, men oftast återfanns träden utanför kyrkogårdsmuren. Det var genom de medeltida klostren som trädgårdskonsten i Sverige utvecklades. Klostren introducerade växter, exempelvis buxbom, och påverkade genom sina trädgårdar sannolikt de omkringliggande kyrkogårdarna. Efter reformationen kom influenserna från de lokala herrgårdarnas planteringar. I dessa parker började under 1600-talet alléer av inhemska träd att planteras, och under senbarocken introducerades den idag i parker och på kyrkogårdar så vanliga parklinden. Bok, idegran, liguster och måbär dök upp på kyrkogårdarna på liknande sätt. Mot slutet av 1600-talet började trädplanteringar på kyrkogårdarna förekomma i form av lindar på jämnt avstånd runt hela kyrkogården.

Under 1600-talet, då kyrkorummet och gravkoret var de förnämsta gravplatserna, blev kyrkogården mer försummad. Dessutom ingick det, fram till år 1819, i klockarens löneförmåner att få gräsbete för kreatur. År 1554 sände Gustav Vasa ut ett förma-

ningsbrev i Sverige. Där stadgades att gravplatserna inte fick förorenas av djur och att gravarna skulle hållas och bevaras på ett kristligt sätt. Brevet fick ingen större genomslagskraft, troligen delvis på grund av att klockarprivilegierna fortfarande levde kvar. Från den stora stadsbranden i Skara år 1719 berättas om hur en kvinna som upptäckte branden larmade gudstjänstbesökarna genom att bulta på domkyrkodörren med ett människoben som låg på kyrkogården.

Kungligheter och högadel begravdes i många fall inne i kyrkobyggnaderna. Under senmedeltiden fick dessutom övrig adel samt kyrkans välgörare möjlighet till gravplats i kyrkorna. Övriga församlingsbor begravdes i området kring kyrkan. Efter 1783 resulterade upplysningens idéer i en kunglig förordning som förbjöd fortsatt försäljning av gravar inne i kyrkorna. Hygienaspekter hade blivit viktigare och kyrkornas ohygieniska miljö skulle förändras. På 1790-talet skedde en stor befolkningsökning vilket ställde större krav på begravningsplatser än tidigare. För att undvika alltför ohälsosamma miljöer i stadens centrum, blev det allt vanligare att anlägga nya kyrkogårdar utanför staden. Under 1800-talet fick kyrkogårdskon-

5. BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

sten ett genombrott. Gustav IV Adolf genomdrev en författning år 1805 som krävde ritningar för uppförandet av nya kyrkogårdar med rekommendation om trädplantering, inhägnad och striktare planer. År 1815 beslöt den svenska riksdagen om förbud mot begravingar inne i kyrkan, samt att nya kyrkogårdar skulle anläggas utanför stadsgränserna och därmed ersätta kyrkogårdarna inne i städer och byar. Därefter utvecklades kyrkogårdarna till arkitektoniska enheter med gångar, plansystem och kvartersindelning efter symmetriska mönster med influenser från Frankrike. Gravkonsten utvecklades och tog sig uttryck i olika konststilar, stenhuggartraditioner samt järnindustrins gjutna järnkors, kedjor och staket. Nya kyrkogårdar anlades i regel med alléer och regelbundna gravkvarter. Trädbeståndet skulle ge begravningsplatsen parkkaraktär, men även rena mark och luft. Flertalet kyrkogårdar försågs med bisättningskapell.

Kyrkogårdarnas mest framträdande platser, i öster och i söder, såldes ofta som familjegravar till det övre samhällsskiktet. Konsekvensen av detta blev att kyrkogårdarna delades i ett område med köpta gravar och ett med fri- eller linjegravar, dvs allmänna gravar.

De senare bestod ofta av enkla gravkullar eller träkors. Spår av denna indelning kan man ibland fortfarande se på våra kyrkogårdar.

Den så kallade kyrkogårdsparken utvecklades och mot slutet av 1800-talet mjukades de stränga franska idealen upp av influenser från England. Parker och kyrkogårdar anlades och omformades med oregelbundet slingrande stråk, prunkande grönska och friare planteringar. Vid sekelskiftet 1900 utvecklades parallellt med kyrkogårdsparken också skogskyrkogården som, influerad av Tysklands parkkyrkogårdar, antog en än mer fri och oregelbunden karaktär.

1900-talets början kännetecknas av en utveckling av det sena 1800-talets kyrkogårdstyp. Det är först vid mellankrigstiden som en mer industriell tillverkning slår igenom när det gäller gravvårdar av sten. Efterkrigstiden kännetecknas av en accelererande massproduktion av gravvårdar och strängare utformningsbestämmelser som bland annat har lett till att den tidigare variationsrikedom till stora delar försvann. Kyrkogårdar som utvidgades fick ofta regelbundna gångsystem och räta gravrader avdelade av häckar. Under senare halvan av 1900-talet har även

minneslundar uppstått, där endast urnor gravsätts och inga individuella vårdar reses. Gravsättningar i minneslundar ökade starkt under 1900-talets sista årtionden.

GRAVVÅRDSKARAKTÄRER

De tidigaste kristna gravmonumenten som återfinns på svenska kyrkogårdar är så kallade tumbor av kalksten. Formen kan härledas tillbaka till medeltiden då tumbor i olika utformning började förekomma. Typen har levt kvar ända in på 1800-talet med en nedgång under den period då gravsättning inne i kyrkorna var vanligt bland högre stånd. De yngre tumborna är normalt mer sparsamt dekorerade än de äldre, endast med en lågerhuggen fris runt inskriptionsytan.

Parallellt med hällar har gravkullar och vårdar av trä och sten förekommit. Den döde fördes till graven i kista, på en bår eller på en så kallad dödsbräda. Den senare begravdes tillsammans med den avlidne. Under 1600-talet började man ställa upp dödsbrädorna på kyrkogården, ofta på den avlidnes grav. Dennes initialer ristades eller målades på brädan och efterhand innefattades hela namnet, dödsår och ibland bi-

5. BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

belspråk eller annan dekoration. Gravplatsen kunde också markeras av ett enkelt träkors, men på grund av träets korta beständighet finns ytterst få trävårdar kvar.

Fram till mitten av 1800-talet tillverkades stenvårdar hantverksmässigt av stenhuggare. Stenvårdarna från denna tidsperiod utgörs av stående, sparsamt dekorerade och ofta tunna gravvårdar av röd eller grå kalksten. De kan ha en bågformig avslutning uppåt, ibland krönt av spetsar. Denna gravvårdstyp var vanlig ända in mot 1870-talet.

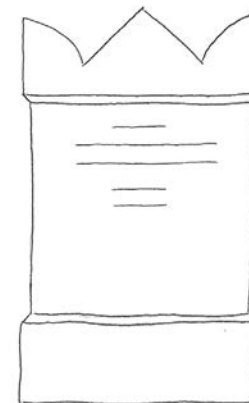
Från 1850-talet fram till 1890-talet växte stenindustrin i Sverige och med den en stor variationsrikedom beträffande gravvårdstyper och material. Maskinell tillverkning av gravvårdar blev vanligt förekommande och kataloger över gravvårdstyper började nu ges ut. Exempel på gravvårdar från perioden är marmorkors på postament av granit eller sandsten, samt obearbetade stenar med infälld marmorplatta. Den svarta, polerade obelisk på massiv sockel och med avfasad avslutning var också en vanlig typ. Ju högre gravstenen var, desto ”finare” ansågs personen vara. Gravstenarna omgärdades ofta av en stenram, med

eller utan järnstaket. Andra vanliga gravvårdar från denna tid är låga eller höga stående vårdar i granit med grovhuggna sidor och slät, blankpolerad framsida.

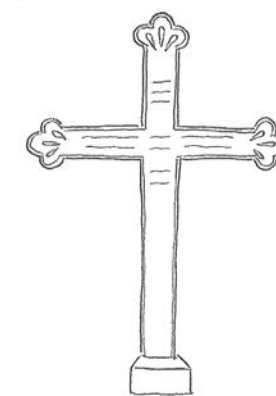
I samband med att gravkonsten på kyrkogårdarna utvecklades kom även planteringar i anslutning till gravanordningen. Buxbomshäckar runt gravplatserna var länge en vanlig företeelse på kyrkogården och gravkullarna kläddes ofta av sedum.

Under 1800-talets andra hälft blev gjutjärn ett mycket populärt material. En vanlig typ är gravvårdar i form av ett järnstaket, i varierande höjd och utformning, på en sten- eller järnram. Även trästaket har förekommit. På ena sidan av staketet hängdes en inskriptionsplatta, exempelvis föreställande en pergamentsrulle eller i enklare utformning. Gjutjärnsstaket förekom också i kombination med en stående hög sten av granit.

Andra gjutjärnsvårdar var järnkors som förekom både med enklare dekoration och med en mycket välgjord dekorativ yta. Gjutjärnsvårdarna var i allmänhet målade svarta, i vissa fall med förgylld inskription och/eller försilvrade detaljer, men även grön och grå

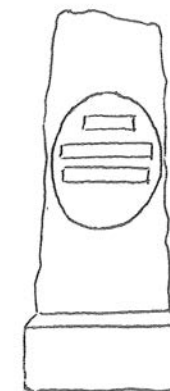
Gravvård i kalksten från första halvan av 1800-talet.

Kors i gjutjärn

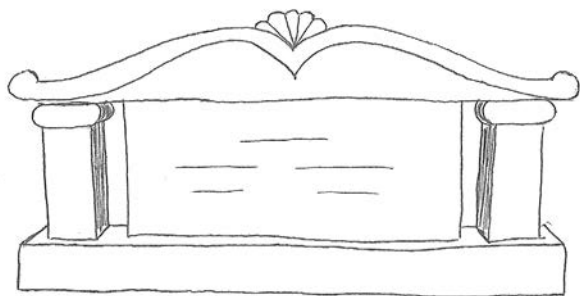

Obelisk

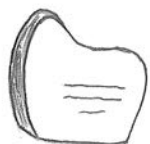

Hög gravvård med grovhuggna sidor.

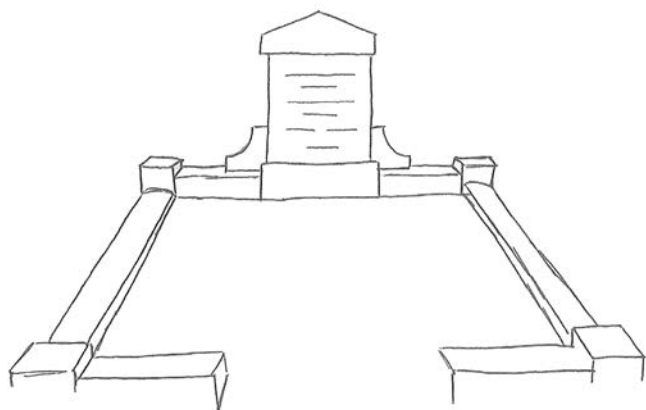
5. BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

Gravsten med texttavla mellan kolonner.

Exempel på modern gravsten

Gravvård med stenram från tidigt 1900-tal

färg förekom. Gravvårdar av trä och järn förekommer nästan inte alls efter 1920-talet.

Efter sekelskiftet 1900 var fortfarande de tidigare nämnda obeliskerna en vanlig gravvårdstyp. Vanliga var också så kallade bautastenar, dvs mycket höga gravstenar med grovhuggna sidor, jugendinspirerade vårdar med växtornamentik samt lägre kraftiga vårdar med grovt bearbetad stenram med rundad profil och markerade hörn. Dekorationer förekommer i form av stenkulor och urnor för blommor.

Under 1920-talet blev formspråket mer stramt och klassicerande, med slätare ytor samt dekorationer i form av t ex facklor och oljelampor. Exempel är granitvårdar med en texttavla mellan två kolonner, krönt av en tempelgavel, vilka förekommer i olika variationer från 1920-talet fram till idag.

Efter andra världskriget utvecklades en ny gravvårdstyp, som karaktäriseras av låga breda granitvårdar med enkla stenramar. Restriktioner från många kyrkogårdsnämnders sida med avseende på nyproducerade gravvårdars höjd och bredd resulterade i att de flesta gravstenar som uppfördes under efterkrigstiden fick en likriktad utformning. En annan orsak var

stenindustrins svårigheter efter kriget som medförde att utrymmet för konstnärlig utveckling begränsades kraftigt.

1960- och 70-talsstenarna har en mer förenklad form och typografi. Gravvårdarna är oftast utförda i slätpolerad diabas alternativt röd eller grå granit och eventuellt med någon mindre dekoration, till exempel med motiv från växt- eller djurriket.

Gravvårdar från omkring 1980 och fram till idag visar på ett rikare och personligare formspråk än vårdarna under efterkrigsdecennierna. De tidigare strikta reglementen för utformningen av gravstenar mjukades upp i och med 1990 års begravningslag och har gett utrymme för en mer personlig utformning av vårdarna. Dekorationer kan ofta ha en starkt personlig anknytning, med motiv som exempelvis uttrycker den avlidnes livsåskådning eller fritidsintressen.

Malin Elmberg

6. MAGRA KYRKOGRÅRD

SOCKNEN - EN BAKGRUND

Magra socken är belägen i nordöstra delen av Alingsås kommun. Jordbruk och skogsbruk har dominerat socknen sedan länge, och landskapet präglas av låga, skogbevuxna bergshöjder, och uppodlade dalgångar.

Inom socknen finns byarna Backa, Bjärlanda, Borrås, Magra, Mörlanda, Ränne och Ödegärdet.

KYRKOGRÅRDENS HISTORIA

Kyrkogården har medeltida anor. Den äldsta delen är den som ligger runt kyrkan. En utvidgning har gjorts åt öster. År 1963 anlades den stora, friliggande delen sydost om kyrkan, ritad av trädgårdskonsulent Karl Anjou, Hushållningssällskapet i Vänersborg.

KYRKOGRÅRDEN IDAG

Omgivning

Kyrkan omges av ett öppet landskap med gårdar, hagmarker och åkrar. Utanför muren i söder finns förskola, skola och församlingshem. En asfalterad parkeringsplats är avsedd för såväl skolorna som kyrkans besökare. Längre bort går riksväg 42 mellan

Sollebrunn och Vårgårda. Utefter vägen ligger industrin "Sollebrunns betongelement".

Kyrkogården med skola och församlingshem utgör ett litet sockencentrum, skilt från Magras övriga bebyggelse längre österut.

Utanför muren i öster finns en stor, asfalterad parkeringsplats som används av både de som arbetar på "Sollebrunns betongelement" och av kyrkogårdens besökare.

Omgärdningar, murar och entréer

Den gamla kyrkogården omges av kallmurar, som i väster och norr är stödmurar. En trädkrans med huvudsakligen lönnar, omgärdar gamla kyrkogården på alla sidor.

Det finns tre entréer till den gamla kyrkogården, samtliga från söder. Mitt för kyrkans huvudentré är en putsad stiglucka med tegeltäckt sadeltak och svartmålad pargrind i smide. Öster om denna, mitt för klockstapeln, finns en enkelgrind i svartmålat smide mellan stenstolpar. Vid församlingshemmet finns en pargrind i svartmålat smide mellan stenstolpar, troligen satt den tidigare i öster, innan

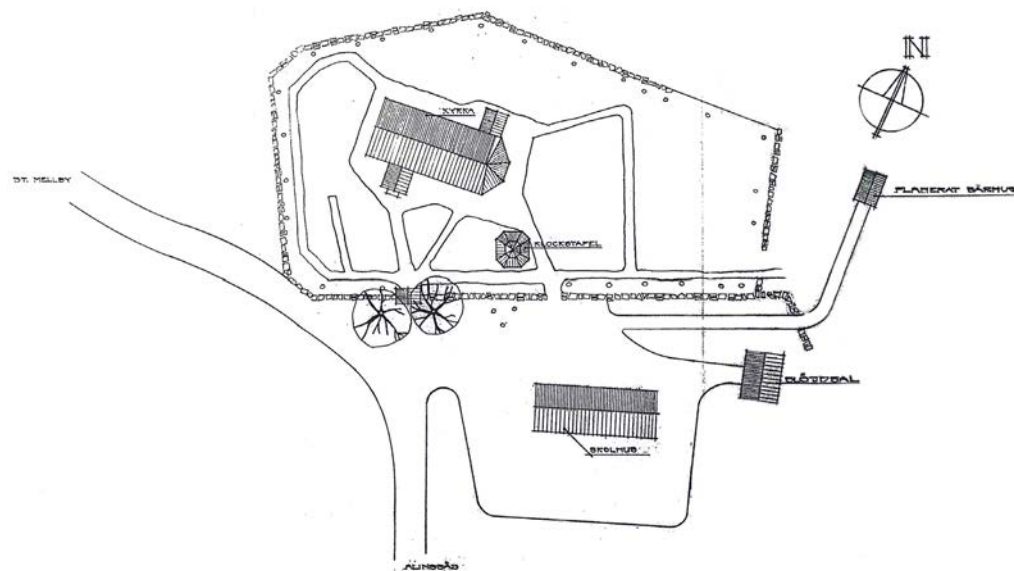

Gamla kyrkogården. Utanför muren i söder finns skola och församlingshem.

Huvudentrén från söder, genom en putsad stiglucka.

6. MAGRA KYRKOGRÅRD

Gamla kyrkogården. Ritning upprättad av Kommunernas konsultbyrå i Vänersborg, 1965, i samband med att bårhuset skulle byggas. Idag är det färre grusgångar på gamla kyrkogården.

Överblick över nya kyrkogården, sett från söder. Bårhuset och församlingshemmet skymtar längst bort t v i bilden.

Kyrkans södra fasad.

nya kyrkogården anlades.

Nya kyrkogården omgärdas av häckar, utom mot vägen i söder, där det är en stödmur av kraftiga granitblock. Entréer till den nya kyrkogården finns öster, mot parkeringen, och i väster, mot skolan.

Markbeläggning, träd och buskar

Från stigluckan och fram till kyrkans sydport finns en gång med plattor av så kallad dansk sjösten. Grusgångar finns utmed södra muren och fram till kyrkans sakristiedörr. Marken närmast kyrkan är grusad i öster och söder. Nya kyrkogården har ett system av grusgångar som skiljer de olika kvarteren från varandra. I övrigt utgörs markbeläggningen av gräs.

Nya kyrkogården präglas i sin norra del av vidsträckta gräsmattor med ett par små bergknallar och svängda grusgångar. Här finns högresta lövträd, framför allt lind och alm. I den östra delen finns ett system av rygghäckar.

Byggnader

Magra kyrka uppfördes troligen under 1100-talet.

6. MAGRA KYRKOGRÅRD

Från denna tid finns bevarat delar av murverket (i väster). Målningarna i långhuset har daterats till någon gång mellan 1400 och 1600. Mycket gammal (men odaterad) är också den invändiga porten mellan vapenhuset och långhuset. Magra kyrka har ett fullbrett, tresidigt avslutat kor i öster, vidbyggt vapenhus i söder och sakristia i norr. Fasaderna är slätputsade, och det västra gavelröstet spånklätt. Det finns två entréer i söder och en till sakristian. Kyrkan har spröjsade tvåluftsönster. På västra gaveln har kyrkan sitt troligen äldsta fönster. Taken täcks av enkupigt lertegel. Kyrkorummet ger ett ålderdomligt intryck genom sina buktande, kullriga väggar och gamla målningsfragment, samt det plana taket. Sydportens öppning markerar tydligt kyrkans medeltida anor genom sin oregelbundenhet i det breda murverket och en ålderdomlig dörr.

Klockstapeln byggdes enligt uppgift under 1840-talet, men kan innehålla äldre byggnadsdelar. Det är en inklädd, tiosidig stapel med brunlaserad lockpanel. Taket är spånklätt och toppigt, krönt av en smidd tupp. Klockan är från tidigt 1300-tal.

På kyrkogården, i gränsen mellan den gamla och

nya delen, ligger bårhuset från 1966. Det ritades av arkitekt Sven Erlandsson på Kommunernas Konsultbyrå LBF, Vänersborg, som också ritade bårhuset i Stora Mellby. Det är en vitputsad byggnad med ett putsat kors i södra fasaden. Porten är en bred, kopparklädd pardörr. Taket är ett sadeltak med rött, enkupigt tegel.

Utanför den gamla muren i söder ligger församlingshemmet, uppfört omkring 1980. Det är en långsträckt byggnad med faluröd locklistpanel och vitmålade snickerier.

Skolbyggnaden är ursprungligen från 1800-talet, men har byggts till i omgångar. Byggnaden har faluröd locklistpanel med vita snickerier, och sadeltak täckt med tvåkupigt tegel.

Kyrkogårdens disposition

Kyrkan och klockstapeln ligger i den västra delen av den gamla delen av kyrkogården. Årsringarna är tydligt avläsbara genom att gamla delen har en ålderdomlig karaktär, medan nya kyrkogården präglas av ett modernt uttryck med raka kvartersindelningar och rygghäckar i långa rader.

Klockstapeln.

Bårhuset byggdes 1966.

Skola och förskola ligger söder om kyrkan. Byggnaden närmast i v i bild är församlingshemmet.

6. MAGRA KYRKOGRÅRD

Öster om kyrkan finns flera äldre gravvårdar i kalksten. De är viktiga för upplevelsen av den ålderdomliga kyrkogården.

Den äldsta gravvården är från 1797.

G 54 och G 55 från tidigt 1900-tal, är utformade i gotisk stil.

Den gamla kyrkogården har relativt få gravvårdar, som är glest utplacerade framför allt öster och söder om kyrkan. Närmast koret finns den Dicanderska familjegraven, som utgörs av elva stycken gravvårdar inom en stenram med grusbädd. På norrsidan saknas gravvårdar. Helhetsintrycket av den gamla kyrkogården är viktigt att bevara.

Nya kyrkogården karakteriseras av vidsträckta gräsytor, höga lövträd och ett system av häckar i den östra delen.

Gravvårdskaraktärer

På Magra kyrkogård anges titlar på ett trettiotal gravvårdar. Majoriteten av titlarna är kopplade till lantbruk, med tretton hemmansägare och en lantbrukare. Det finns en del titlar med anknytning till hantverk, exempelvis snickare, smed och skräddaremästare. Ett fåtal titlar finns med koppling till kyrka och skola.

De äldsta gravvårdarna på kyrkogården finns öster om kyrkan. Den äldsta daterade gravvården är från 1797, och placerad alldeles öster om koret. Den har en svårläst inskription, men är med största

sannolikhet rest över Svante Wahlfelt, kapten vid Skaraborgs regemente, riddare av svärdsorden, som avled på Upplo gård.

På gamla kyrkogården finns ett tiotal gravvårdar i kalksten från senare halvan av 1800-talet, som är viktiga för helhetsupplevelsen av den gamla kyrkogården. Några av dem har vinkelbrutna krön och en enkel dekor i form av ett kors eller en stjärna, medan några av dem är mer arbetade avseende utformningen på krön och dekorationer. G 54 och G 55 står bredvid varandra nära koret. De är höga och smala i gotisk stil, stående på socklar. Krönen är profilerade och med skulpterade kors överst. Inskriftsplattorna är försänkta och har dekor i form av trepassformer, hjärta eller stjärna. G 54 är rest över *Andreas Pettersson* ..... 18..-19... och hans maka *Anna Stina 1844-1919*, G 55 har inskriptionen *Minne af Anders Eriksson 1854-1948. Makan Anna Greta Svensdotter, Bjerlanda Uppeg 1857-1902. Sv Ps 280.*

Andra exempel på gravvårdar i kalksten från senare delen av 1800-talet är G 5, rest över *Syskonen Andreas Jobansson 1859-1887 och Kristina Jobansdotter 1864-1888*, och G 18 som är svårläst på grund av omfattande

6. MAGRA KYRKOGRÅRD

påväxt. Namnet *Andreasson* går att utläsa.

Det finns också två kors i kalksten, det är G 8 och G 14. G 8 är ej läslig, medan G 14 har inskriptionen *Edvin Johansson 1890-1905, Mörlanda*.

Gravstensformerna under 1800-talets andra hälft var många och varierade. Efter 1850 växte stenindustrin tack vare nya metoder som gjorde att det gick lättare att bearbeta hårda stenar som granit och diabas. Fram till omkring 1880 var dekoren sparsam, men sedan började man i högre utsträckning hugga in former och dekor. En typ av gravvård är den polerade i svart granit som var vanlig under slutet av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet. På Magra kyrkogård finns ett tjugotal gravvårdar av denna typ. De flesta är relativt enkelt utformade med vinkelbrutet krön och inhuggen inskription, exempelvis G11, rest över *Snickaren Sven Jakobsson 1859-1908*. Andra har en mer arbetad utformning, som G 75, där krönet är avsmalnande och framsidan har rika dekorer. Gravvården har inskriptionen *Hemmansägaren Jonas Svensson 1831-1876. Hustrun Elin Påvelsdotter 1840-1915. Evad du gör, så tänk uppå slutet, så gör du aldrig illa. Syracks 7:40*. Det finns även flera

högre gravvårdar i grå eller röd granit från samma tid, exempelvis G 31 med inskription *Hemmansägaren Lars Petter Johansson, Magra Skattegården, 1843-1885, och hans maka Katarina Eriksdotter 1843-1900*.

En annan typ av gravvård som var vanlig vid samma tid var den högresta i grovhuggen granit med oregelbunden silhuett. Det finns ett tiotal gravvårdar av denna typ på Magra kyrkogård. Exempel är G 36 över *Folkskolläraren A V Hallén 1850-1933, makan Hulda 1861-1897 och sonen Fritz 1889-1926*, samt på nya kyrkogården nr 138-139 med inskriptionen *Skräddaremästare Svante Jonsson 1858-1935. Makan Sofia 1862-1948. Lövekulle*.

Kyrkogårdens mest påkostade gravanläggning är G 40, den Dicanderska familjegraven, som omfattar 11 stenar inom en stenram. Släkten Dicander ägde gården Upplo från början av 1800-talet. Gravvårdarna är från olika tider, där en av dem är högrest och grovhuggen med inskriptionen *Dicanderska familjegraven*. Den äldsta är daterad 1841, och rest till minne av *Bokhållaren herr Anton Robert Dicander, som dog endast 28 år gammal. För tidigt från nära anhörige hvilkas saknad lefver lika länge med dem* lyder en inskription på stenen. Den

G 5 är rest över två syskon, som dog med ett års mellanrum.

G 18

Kalkstenkors, G 8 t v och G 14 t h.

6. MAGRA KYRKOGRÅRD

G 11 och G 75 är exempel på en vanlig typ av gravvård från ca 1880 och in en bit på 1900-talet.

G 31 i röd granit.

Exempel på grovbuggna gravvårdar med försänkta inskriftstavlor. G 36 t v och 138-139 t h.

Dicanderska familjegraven omfattar 11 stenar av olika ålder, daterade från 1841 till 1997.

senast gravsatta är *Brita Dicander 1906-1997*. Inom gravanläggningen finns också tre små vita kors resta över barn.

Gravvårdar resta över kvinnor var ovanligt i äldre tider, framför allt före 1930. De gravar som finns är ofta över kvinnor som var förmögna nog att skaffa sig en egen sten, eller så rör det sig om små, enkla liggare. På Magra kyrkogård finns ett femtontal gravar från slutet av 1800-talet och första halvan av 1900-talet resta över enbart kvinnor. Den äldsta av dessa är en gravvård i kalksten med beteckningen G 3. Vid inventeringstillfället låg den ned på marken, sannolikt av säkerhetsskäl. Inskriptionen är svårsläst men lyder ungefär: *Här hvilar stoftet af systrarna Katarina Johansson 1816-188? Och Sara Johansson 1827-?, från Hännna.... Sv Ps.* Stenen är utformad med vinkelbrutet krön med så kallade akroterier vid var sida, en vanlig gravstensform under andra halvan av 1800-talet.

Ett annat exempel är G 27, rest över *Hemmadottern Hulda Viktoria Larsson 1891-1910, Boda*. Det finns också några små liggare till minne av kvinnor från 1900-talets början. Ett exempel är nr 432 som endast har inskriptionen *Mor*.

6. MAGRA KYRKOGRÅRD

På gamla kyrkogården, nästan ute i grusgången, ligger en natursten med svartmålad inskription. Inskriptionen är svårläst på grund av omfattande påväxt, men troligen finns namnen *Johan* och *Mellgren* med.

Nya kyrkogården har ett litet område med några barngravar samlade, huvudsakligen små, enkla liggare.

Kyrkogården har ett fåtal stenramsgravar med grusbädd. Tre är placerade bredvid varandra, i anslutning till den Dicanderska familjegraven öster om koret. Gravvårdarna är troligen från någon gång under första halvan av 1900-talet, och har ett kulturhistoriskt och miljöskapande värde i och med att de ligger samlade.

SAMMANFATTNING

Magra kyrka och kyrkogård ligger i ett litet sockencentrum, omgivet av vägar och med skola, förskola och församlingshem i direkt anslutning till kyrkogården. Karaktären av gammal lantkyrkogård tydliggörs av den medeltida kyrkan utan torn, klockstapeln samt gravvårdarnas utformning och placering - de står glest utspridda, flera av dem är

G 3, gravsten rest över två systrar under andra halvan av 1800-talet.

G 27. Hemmadottern Hulda Viktoria Larsson 1891-1910.

En liten liggare (nr 432) med inskriptionen Mor.

G 21 är en natursten med svartmålad, svårläst inskription. Namnet Johan Mellgren går att utläsa.

Område med barngravar på nya kyrkogården.

Kyrkogården har ett fåtal grusgravar. Några av dem ligger i ett samlat område öster om koret.

6. MAGRA KYRKOGRÅRD

av kalksten och på norra sidan saknas gravvårdar. Helhetsintrycket av den gamla kyrkogården är viktigt att bevara för det kulturhistoriska värdet och upplevelsen av kyrkogården.

Kyrkogårdens äldsta daterade gravvård är från 1797. I övrigt finns flera gravvårdar från andra halvan av 1800-talet, de flesta höga och smala med en relativt enkel utformning. Nya kyrkogården är vidsträckt med ett system av rygghäckar, och grusgångar som avdelar kvarteren från varandra. Gravvårdarna här är från olika tider, de äldre stenarna framför allt i kyrkogårdens centrala delar.

LISTA PÅ UTVALDA GRAVVÅRDAR

I de fall numrering saknats, har gravvårdarna givits ett inventeringsnummer INR.

Gravvårdar märkta med 1 - omistliga

Gamla kyrkogården: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 26, 27, 28, 30, 31, 36, 40, 50, 54, 55, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87 B, 88, INR 1
Nya kyrkogården: 145-146, 195-196, 432, 488-489, 493, 504 R, 542-543, 551-552

Gravvårdar märkta med 2 - värdefulla

Gamla kyrkogården: 20, 21, 37, 38, 39, 52, 87 A
Nya kyrkogården: A, B, E, G, H, 125-126, 138-139, 157-158, 166, 175-176, 189-190, 211, 229-230, 235-236, 243-244, 253-254, 465, 506 S

De gravvårdar som har ett mer framträdande kulturhistoriskt värde har markerats med 1 eller 2 enligt det system som Västergötlands museum framtagit och där 1 avser de gravvårdar som har högst kulturhistoriskt värde. Nedan redogörs för de bedömningskriterier som använts. Bedömningskriterierna finns med i inventeringslistan (kap 8) där alla utvalda gravvårdar är beskrivna och bedömda.

Gravvårdar äldre än 1900 bör bevaras för att de representerar äldre tiders gravskick och för att de är förhållandevis få.

Gravvårdar med en miljöskapande funktion bör bevaras om de ingår i ett sammanhang tillsammans med andra gravvårdar, t ex i de fall där flera gravplatser från samma släkt står samlade.

Gravvårdar av socialhistoriskt intresse är exempelvis de

som anger titlar och yrken och som därmed vittnar om olika sociala skikt i samhället. Det kan också gälla en grav specifikt tillägnad en kvinna, vilket innan 1930-talet var relativt ovanligt. Även barngravar är ovanliga.

Gravvårdar av lokalhistoriskt intresse gäller de gravar där personen/släkten varit känd i bygden eller i landet och som därmed berättar något särskilt. Poängteras bör att inga djupgående personhistoriska efterforskningar har gjorts.

Gravvårdarnas utformning kan till exempel visa på en viss tids stilideal, och därmed vara representativ, eller vara särskilt noggrant eller konstnärligt bearbetad. Det kan också gälla en grav med ovanlig utformning, antingen för den specifika kyrkogården eller för kyrkogårdar i allmänhet.

KÄLLOR

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se>
Alingsås kommun. Kulturhistorisk byggnadsinventering 28 (1981-82) Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum, Vänersborg

7. OMGÄRDNINGAR, GRINDAR

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej					
Objekt	Teknisk uppbyggnad	Åtgärdshistorik/kommentar	Skadebeskrivning	Skadevärdering	Föreslagna åtgärder
7.1 Omgärdningar	Den gamla kyrkogården omges av kallmurar, som i väster och norr är stödmurar. Nya kyrkogården omgärdas av häckar, utom mot vägen i söder, där det är en stödmur av kraftiga granitblock.				
7.2 Stiglucka	Mitt för kyrkans vapenhus, finns en putsad stiglucka med ett tegeltäckt tak. I öppningen är en svartmålad pargrind i smide.		Visst färgsläpp, viss påväxt av bland annat rödalger.	2:20	Målning görs i samband med målning av kyrkobyggnadens fasader.
7.3 Grind vid klockstapel	Enkelgrind i svartmålat smide. Kraftiga portstolpar i granit.				
7.4 Grind vid församlingshemmet	Svartmålad pargrind i smide med dekorationer i form av hjärtan. Smala portstolpar i granit med toppigt krön och grovhuggna fältindelningar på var sida.				
7.5 Grind på nya kyrkogården, öster	Svartmålad pargrind i smide med dekorationer i form av hjärtan. Sitter mellan smala portstolpar i granit med toppigt krön.				

7. OMGÄRDNINGAR, GRINDAR

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej

Objekt	Teknisk uppbyggnad	Åtgärdshistorik/kommentar	Skadebeskrivning	Skadevärdering	Föreslagna åtgärder
7.6 Grind på nya kyrkogården, väster	Svartmålad pargrind i smide med dekorationer i form av hjärtan. Smala portstolpar i granit med toppigt krön och grovhuggna fältindelningar på var sida.				

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.1 G 2	Stående i röd granit med tresidigt krön. Polerad framsida med något försänkt ram. Polerad inskription i relief.	Anna Danielsson 1838-1899, Mörlanda.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (kvinna före 1930, ortsnamn)		Viss påväxt.	2:18	Rengöring.
8.2 G 3	Hög och smal i kalksten med vinkelbrutet krön och akroterier vid var sida. Bredare nedtill. Försänkt inskription.	Här hvilar stoftet af systrarna Katarina Johansson 1816-188? Och Sara Johansson 1827-?, från Hännan.... Sv Ps.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (kvinnor före 1930, gårdsnamn) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Låg ned vid inventeringstillfället. Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.3 G 4	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Polerad framsida, försänkt inskription och dekoration i form av kors.	Hemmansägare Frits Johansson 18...-1918.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (titel)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.4 G 5	Hög och smal i kalksten med rundat krön och akroterier vid var sida. Bredare nedtill. Försänkt inskription.	Här hvilar stoftet af syskonen Andreas Johansson 1859-1887 och Kristina Johansdotter 1864-1888 från Bjerlanda Gategården. Sv Ps 475 v ...478 v 1.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Sprickor i sockeln. Kraftig påväxt, bl a rödalger.	2:16	Besiktning, åtgärdsprogram och konservering. Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde-karakter-isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.5 G 7	Hög och smal i kalksten med flackt brutet krön. Stenen är något bredare upptill och nedtill.	Ej läsbar	1	Ålder (troligen före 1900) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Kraftig påväxt, bland annat rödalger. Ej läsbar.	2:16	Rengöring.
8.6 G 8	Kors i kalksten, står på profilerad sockel.	Minne....Svensson.	1	Ålder (troligen före 1900) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Kraftig påväxt, ej läslig.	2:16	Rengöring.
8.7 G 9	Hög och smal i kalksten med vinkelbrutet krön. Inhuggen inskription.	Här hvilar stoftet af hemmansägaren Johannes Svensson i Mörlanda Westergård, 1856-1891. Sv Ps 364?	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel, gårdsnamn) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.8 G 10	Hög och smal i kalksten med vinkelbrutet krön. Något bredare nedtill. Inhuggen inskription, dekoration i form av stjärna.	Här hvilar stoftet af Erik Andersson, Brelanda Uppeg. 1811-1900. Sv Ps 358 v 7.	1	Ålder (år 1900) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.9 G 11	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Polerad framsida, inhuggen inskription.	Snickaren Sven Jakobson 1859-1908.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (titel)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.10 G 14	Kors i kalksten, stående på sockel. Inhuggen inskription. Skulpterad duva sitter på ena korsarmen.	Edvin Johansson 1890-1905, Mörlanda.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.11 G 15	Hög och smal i kalksten med vinkelbrutet krön. Inhuggen inskription och dekor i form av kors.	Här hvilar stoftet af kommunalordföranden Johannes Svensson i Mörlanda Nolgård, 1820-1893. Sv Ps 459.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel, gårdsnamn) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.12 G 17	Kalksten med rundat krön. Inhuggen inskription.	Karl Evald Axelson 1900-1918, Backen.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.13 G 18	Hög och smal kalksten med toppigt krön. Står på profilerad sockel.	.....Andreasson. Resten oläsligt pga påväxt.	1	Ålder (troligen före 1900) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.14 G 20	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Polerad inskriftsplatta med polerad inskription. Upptill dekor i form av palmetter.	Nils Anderssons familjgegrav, ...ered.	2	Ålder (troligen tidigt 1900-tal)		Viss påväxt.	2:18	Rengöring.
8.15 G 21	Natursten med svartmålad inskription.	Johan? Resten oläsligt pga påväxt.	2	Utformning (ovanlig)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.16 G 26	Hög i svart granit med vinkelbrutet krön. Polerad inskriftsplatta med inhuggen inskription. Upptill dekor i form av palmetter.	Dagny Östergren, 1902-1912.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (flicka, äldre barngrav)		Påväxt.	2:17	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde-karakter-isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.17 G 27	Hög och smal i granit med vinkelbrutet krön. Inskription i låg relief.	Hemmadottern Hulda Viktoria Larsson 1891-1910, Boda.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (kvinna före 1930, ”titel”, ortsnamn)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.18 G 28	Låg och bred i röd granit med vinkelbrutet krön. Polerad inskriftsplatta och dekor i form av kors inom strålgång och bladslingor.	Hustrun Kristina Larsson 1865-1903, Mörlanda.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (kvinna före 1930, ortsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.19 G 30	Hög och smal i kalksten med vinkelbrutet krön.	Här hvilar stoftet af Johan Johansson, Magra Karteg, 1877-18...., Sv Ps 176.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn) Miljöskapande värde/utformning (en av flera äldre kalkstenar i området öster om kyrkan)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.20 G 31	Hög och smal i röd granit med vinkelbrutet krön. Inhuggen inskription och dekor i form av kors. Står på två socklar.	Hemmansägaren Lars Petter Johansson, Magra Skattegården, 1843-1885, och hans maka Katarina Eriksdotter 1843-1900.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel, gårdsnamn)		Påväxt i mindre omfattning.	2:18	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.21 G 36	Hög och smal i grovhuggen granit med brutet krön. Försänkt inskriptionsplatta med polerad inskription i relief.	Folkskolläraren A V Hallén 1850-1933. Hans maka Hulda 1861-1897. Sonen Fritz 1889-1926.	1	Ålder (första gravsättning före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel)				
8.22 G 37	Stenramsgrav med grusbädd. Livsten låg och bred med vinkelbrutet krön. Polerad inskription i relief. Upptill dekor i form av strålande sol.	Kom ordf August Johansson, Vestra Eskerkärr, familjegrav.	2	Miljöskapande värde tillsammans med övriga stenramsgravar Socialhistoriskt intresse (titel, gårdsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.23 G 38	Stenramsgrav med grusbädd. Livsten låg och bred med svängda flyglar och rundat krön med dekor i form av kors.	Hemmansägaren J Andreasson .....-1918. Hustrun Augusta 1857-1930. Familjegrav. Liggare: Olle Andersson 1914-2004, Inez Andersson 1919-2000, Ränne.	2	Miljöskapande värde tillsammans med övriga stenramsgravar Socialhistoriskt intresse (titel, gårdsnamn)		Påväxt i liten omfattning.	5	
8.24 G 39	Stenramsgrav med grusbädd. Inskriptionsplatta är markerad som en mindre upphöjning av ramen på bortre gaveln.	Inskription ej läslig.	2	Miljöskapande värde tillsammans med övriga stenramsgravar				

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.25 G 40	Stenramsgrav med grusbädd och 11 st gravvårdar för personer av familjen Dicander.							
Nr 1 från h	Hög och smal i granit med vinkelbrutet krön. Inhuggen inskription med dekor i form av kors och stjärna, svartmålat.	Sven Dicander 1879-1961. Karin Dicander 1881-1965. Sven G Dicander 1912-1978. Anna-Lisa 1910-2006. Brita Dicander 1906-1997.	1	Miljöskapande värde Dican- derska gravanläggningen.				
8.26 G 40 Nr 2, 3 och 4 från h	Tre små vita kors med svart- målad inskription.	2. Anna-Greta. Född 1910, död 1918. 3. Gösta. Född 1898, död 1904. 4. Nils. Född 1868, död 1872.	1	Ålder (före 1900 och tidigt 1900-tal) Miljöskapande värde Dican- derska gravanläggningen. Socialhistoriskt intresse (äldre barngravar)				
8.27 G 40 Nr 5 från h	Kors i kalksten på profilerad sockel. Inhuggen, svartmå- lad inskription.	Bokhållaren herr Anton Robert Dicander, född d 13 april 1813, död d 2 mars 1841. För tidigt från nära anhörige hvilkas saknad lefver lika länge med dem. Ps 494 v 3.	1	Ålder (före 1900) Miljöskapande värde Dican- derska gravanläggningen. Socialhistoriskt intresse (titel)				

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.28 G 40 Nr 6 från h	Hög och smal i grovhuggen, röd granit. Försänkt inskriftsplatta med inskription i relief.	Dicanderska familjegraven	1	Miljöskapande värde Dicanderska gravanläggningen.				
8.29 G 40 Nr 7 och 8 från h	2 st mindre liggare i grovhuggen granit med inskription i relief.	7. Liggare. Nils Axel Reinhold Dicander 1833-1911. 8. Liggare. Ida Charlotta Dicander, född .... 18...-1912?	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Miljöskapande värde Dicanderska gravanläggningen.				
8.30 G 40 Nr 9 från h	Hög och smal i kalksten med vinkelbrutet krön. Står på profilerad sockel. Inhuggen, svartmålad inskription och dekor i form av stjärna.	Maria Charlotta Dicander, född den 15 December 1800. Död den 9 juni 1878. Sv Ps 477 v 8.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv) Miljöskapande värde Dicanderska gravanläggningen.		En del sprickor i sockeln.	2:16	Besiktning, åtgärdsprogram, konservering.
8.31 G 40 Nr 10 från h	Hög och smal i kalksten med vinkelbrutet krön. Står på profilerad sockel. Inhuggen, svartmålad inskription och dekor i form av kors.	Axel Julius Dicander, född den 25 mars 1785, död den 14 januari 1874, Sv Ps 477 v 8.	1	Ålder (före 1900) Miljöskapande värde Dicanderska gravanläggningen.		En del sprickor i sockeln.	2:16	Besiktning, åtgärdsprogram, konservering.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärds år X, 3: Åtgärds i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärds ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.32 G 40 Nr 11 från h	Kors i kalksten, på hög, profilerad sockel. Inhuggen, svartmålad inskription.	Anna Margareta Fredell, född Röding 1801-1875	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv) Miljöskapande värde Dican-derska gravanläggningen.		En del sprickor i sockeln.	2:16	Besiktning, åtgärdsprogram, konservering.
8.33 G 50	Röd granit med rundbågigt krön. Inhuggen inskription.	Greta Larsson 1812-1895, Ödegärde.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv)		Låg ned vid inventeringstillfället.		
8.34 G 52	Hög och smal i grovhuggen granit. Försänkt, oval, polerad inskriftsplatta.	Kyrkvärden Andreas Larsson, Bjärlanda, familjegrav.	2			Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.35 G 54	Hög och smal i gotisk stil. Krönet är profilerat och kröns av ett skulpterat kors. Försänkt, spetsbågig inskriftsplatta med trepassformer och dekor i form av hjärta. Inhuggen, svartmålad inskription.	Andreas Pettersson ..... 18.-19... och hans maka Anna Stina 1844-1919.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Utformning (ovanlig)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.36 G 55	Hög och smal i gotisk stil. Krönet är profilerat och kröns av ett skulpterat kors. Försänkt, spetsbågig inskriftsplatta med trepassformer och dekor i form av stjärna. Inhuggen, svartmålad inskription.	Minne af Anders Eriksson 1854-1948. Makan Anna Greta Svensdotter, Bjerlanda Uppeg 1857-1902. Sv Ps 280.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Utformning (ovanlig)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.37 G 75	Hög och smal i svart granit. Står på två socklar. Krönet rundat och smalare. Polerad framsida. Inhuggen inskription och dekor i form av fältindelade rundlar.	Hemmansägaren Jonas Svensson 1831-1876. Hustrun Elin Påvelsdotter 1840-1915. Evad du gör, så tänk uppå slutet, så gör du aldrig illa. Syracks 7:40	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel)				
8.38 G 79	Hög och smal i svart granit med rakt krön. Polerad framsida, förgylld inskription. nedtill dekor i form av gurlang.	Hemmansäg Johs Andreasson 1839-1914, Borrås	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel, Ortsnamn)				
8.39 G 80	Stående i röd granit, krön med avskurna hörn. Polerad framsida och inskription.	Sven Danielsson 1839-1915, Mörlanda.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (Ortsnamn)				

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.40 G 81	Liten liggare i granit med inhuggen inskription och ram.	Anna Jansson 1826-1915. Till Uppståndelsens morgon	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv)				
8.41 G 82	Stående i röd granit, krön med avskurna hörn. Står på sockel.	Sigrid Johansson 1885-1917, Lerbacken	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv)		Viss påväxt.	2:18	Rengöring.
8.42 G 83	Liten liggare i granit. Försänkt inskriftpatta med inskription i relief. Dekor i form av försänkt kors.	Karl Karlsson 1892-1916, Fredriksberg	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.43 G 84	Hög sten i granit med vinkelbrutet krön.	Johannes Jakobsson, Borrås, 1827-1916	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (ortsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.44 G 85	Liten liggare i granit med polerad inskription i relief.	Anders Andreasson 1833-1912. Hustrun Annica 1841-1916. Bjuggagården, Bjerlanda	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårds- och ortsnamn)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.45 G 86	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Polerad framsida, inhuggen inskription. Står på hög sockel.	Hustrun Johanna Eriksdotter 1845-1914	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv)				

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.46 G 87 A	Hög och smal i röd granit. Krön med avskurna hörn. Något försänkt inskriftsplat- ta med inskription i relief.	Hemmansäg Anders Påvelsson, Ränna	2	Socialhistoriskt intresse (titel, gårdsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.47 G 87 B	Låg och bred i granit med svängt krön. Upptill dekor i form av strålande sol. Pole- rad framsida, något försänkt inskriftsplatta med inskrip- tion i relief.	Alida Larsson 1886-1913. Sonen John Bertil 1913-1914, Backa.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv, gårdsnamn)				
8.48 G 88	Hög i röd granit med oregel- bundet krön. Något försänkt inskriftsplatta, med inskrip- tion i relief.	Andreas Johansson, 1845-1913, ...dal.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.49 N 125- 126	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Pole- rad framsida med inhuggen inskription. Dekor upptill i form av hjulkors, blad och band.	Hemmansäg August Andersson 1874-1935. Hustrun Augusta 1875-1946, Mörlanda.	2	Socialhistoriskt intresse (titel, orsnamn)		Viss påväxt.	2:18	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.50 N 138-139	Hög och smal i granit med oregelbundet krön. Rusticerad med oval, försänkt inskriftsplatta. Svartmålad inskription.	Skräddaremästare Svante Jonsson 1858-1935. Maken Sofia 1862-1948. Lövekulle	2	Socialhistoriskt intresse (titel, gårdsnamn)				
8.51 N 157-158	Hög och smal i granit. Krönet kragar ut över stenen, är rundbågigt och med dekor i relief, strålande sol. Polerad ram med dekor i form av bladslingor. Polerad inskription i relief. Framför finns en liggare med polerad ovansida, inskription i relief och dekor i form av strålande sol.	Anders Nilsson 1835-1934. Hustrun Anna Greta 1850-1933, Boda. Söken först Guds rike, Matt 6.33 Sv Ps 654. Liggare: Ester Nilsson 1892-1983. Boda.	2	Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.52 N 166	Hög och smal med brutet krön. Polerad framsida, rusticerad sida. Inhuggen inskription.	Anna-Lisa Andreasdotter 1857-1932.	2	Socialhistoriskt intresse (kvinnograv)		Viss påväxt.	2:18	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.53 N 175- 176	Hög och smal i röd granit med rundbågigt krön. Polerad framsida. Något försänkt inskriftsplatta med polerad inskription. Upptill dekor i form av ett träd.	Johs Karlsson 1853-1932. Hustrun Anna 1848-1920. Backa.	2	Socialhistoriskt intresse (ortsnamn)		Viss påväxt.	2:18	Rengöring.
8.54 N 189- 190	Hög och smal i granit. Krön med ena sidan avskuren. Försänkt inskription, upptill dekor i form av kors och två palmetter.	Hemmansäg Janne Svantesson 1861-1935. Hustrun Johanna 1861-1928, Bjärlanda.	2	Socialhistoriskt intresse (titel, ortsnamn)				
8.55 N 195- 196	Hög i granit med snett krön. Rusticerad med försänkt, rektangulär inskriftsplatta. Svartmålad inskription.	Johannes Larsson 1841-1929. Sonen Gustav Johansson 1898-1929. Kartegården.	2	Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Viss påväxt.	2:18	Rengöring.
8.56 N 211	Hög och smal i svart granit. Krön med avskurna hörn. Inhuggen inskription, ram och dekor i form av kors och två palmetter.	Anders Jonsson 1840-1929. Hustrun Anna 1843-1925, Ränne	2	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (ortsnamn)				

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.57 N 229-230	Hög och smal i röd granit med brutet krön. Rusticerad med försänkta inskriftsplat- tor. Svartmålad, inhuggen inskription.	Petter Jonsson 1862-1933. Hustrun Augusta 1866-1926. Annie 1899-1936. Familjegrav	2	Ålder (tidigt 1900-tal)				
8.58 N 235-236	Hög och smal i granit med något utkragande, vinkelbrutet krön. Inhuggen inskription, på krön dekor i form av strålände sol.	August Johansson 1853-1928. Hans hustru Kristina 1852-1924. Mörlanda.	2	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (ortsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.59 N 243-244	Hög och smal i granit med vinkelbrutet krön. Svartmålad inskription. Upptill dekor i relief i form av vinblad.	Anna Greta Larsdotter 1856-1922. System Johanna 1859-1949. Magra backe	2	Socialhistoriskt intresse (kvinnograv, gårdsnamn)				
8.60 N 253-254	Hög och smal i granit. Krön med avskurna hörn. Inhuggen inskription och ram längs ytterkanter.	Kristina Larsdotter 1846-1933. Dottern Ida 1870-1923, Mörlanda	2	Socialhistoriskt intresse (kvinnograv, gårdsnamn)				
8.61 N 432	Liten liggare i granit. Inskription i relief.	Mor. Enligt gravregistret Hulda Brogren 1889-1935	1	Socialhistoriskt intresse (anspråkslös kvinnograv, inskriptionen)		Omfattande påväxt.	2:16	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.62 N 465	Stående i granit med spetsigt krön, brutet i två etapper.	Smeden A P Andreasson, Borrås, 1853-1933	2	Socialhistoriskt intresse (titel, Ortsnamn)				
8.63 N 488-489	Liten liggare i granit med polerad ovalsida och inskription. Dekor i form av strålande kors.	Martin Johansson 1893-1919. Allan Johansson 1920-1921.	1	Ålder (tidigt 1900-tal)				
8.64 N 493	Liten liggare i granit. Inskription i relief, samt dekor i form av strålande sol.	Annie Gustavsson 1904-1920, Mörlanda.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.65 N 506 S	Låg och bred i granit med svängt, rundat krön. Inskription i relief, samt dekoration upptill i form av bladslingor.	Karl Högberg 1900-1923	2	Ålder (tidigt 1900-tal)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.66 N 551-552	Hög och smal i granit med vinkelbrutet krön. Inhuggen inskription, upptill dekor i form av kors.	August Larsson 1863-1948. Måkan Johanna 1865-1952. Elektrikern A Ludvig Larsson, Mörlanda, 1895-1919.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (ovanlig titel: elektriker, Ortsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.67 N 504 R	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Polerad inskriftstavla liknande äldre gravvård med akrotier vid var sida och krönkors. Nedtill palmetter.	Snickaren Jonas Andersson, Höggärdet, 1842-1923. Liggare framför: Eric Höggärde 1984-2005	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (titel)				
8.68 N 542- 543	Hög och smal i svart granit. Krön med ena hörnet avskuret. Polerad framsida med förgylld inskription och dekor i form av kors.	Aug Persson Hallbäck 1866-1919. Hustrun Maria 1867-1951, Borrås. Sv Ps 221 3 v. Sonen Fritz 1896-1977	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (ortsnamn)				

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde-karakter-isering	Kulturhistorisk motivering	Värdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.69 INR 1	Hög och smal kalksten med rundat, trappat krön. Inhuggen inskription.	Stenen...ställd...och Riddaren välb herr Svante...Uplo ligger begravden. Född d 7 Maj 1726. Saknad Sedan d 30 Mars 1797. Dess frikostighet vid Magra kyrkas ombyggnad och dess ömhet emot torftige....ådagalagd år 1801. Sannolikt är stenen rest över Svante Wahlfelt, kapten vid Skaraborgs regemente, riddare av svärdsorden, död på Upplo i Magra.	1	Ålder (1797) Socialhistoriskt intresse (titlar, gårdsnamn)				
8.70 N 1 474 A	Stående i svart granit med rundbågigt krön. Polerad inskriftsplatta och dekor i form av kors och bladslingor upptill, bladslingor nedtill.	Här vilar Gunnar E Svantesson, Backen, 1897-1928	2	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.71 N 1 474 B	Stående i granit med rundbågigt krön. Inhuggen, svartmålad inskription och dekor i form av kors. På krönet sitter en vit duva.	Evald 1914-1929	2	Ålder (tidigt 1900-tal)		Påväxt, bland annat mossor.	2:17	Rengöring.
8.72 N 1 E	Liten liggare i granit. Polerad ovansida och inskription i relief. Dekor i form av kors.	Hans-Rune 1924-1925	2	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (barngrav)				
8.73 N 1 G	Stående i granit med rundbågigt, något smalare krön. Inhuggen inskription. Dekor i form av kors omgivet av bladslingor.	Vår lilla Rut, 8 år, Älskad - Saknad	2	Socialhistoriskt intresse (barngrav)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.74 1 H	Liten liggare i granit med polerad ovansida. Inskription i relief. Ram med dekor i form av franska liljor i varje hörn.	Rut 1933-1933	2	Socialhistoriskt intresse (barngrav)		Påväxt.	2:17	Rengöring.

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

GRAVVÅRDAR MARKERADE MED 1

G2

G3

G4

G5

G7

G8

G9

G10

G11

G14

G15

G17

G18

G26

G27

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

G 28

G 30

G 31

G 36

G 40

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

G 50

G 54

G 55

G 75

G 79

G 80

G 81

G 83

G 82

G 84

G 85

G 86

G 87 B

G 88

145-146

432

493

488-489

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

504 R

542-543

551-552

INR 1

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

GRAVVÅRDAR MARKERADE MED 2

G 20

G 21

G 37

G 38

G 39

G 52

G 87 A

125-126

138-139

157-158

166

175-176

189-190

195-196

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

211

229-230

235-236

243-244

253-254

465

474 A

474 B

506 S

E

G

H

9. SKÖTSELRÅD

Skötselråden i följande avsnitt är tänkta att ge viss vägledning vad gäller vård och underhåll av den enskilda gravvården, men gäller endast för vårdar som inte är allvarligt skadade. Vid rengöring och reparation av gravvårdar äldre än 100 år eller som har högt kulturhistoriskt värde bör en konservator anlitas för rådgivning och reparationsåtgärder.

Den viktigaste grunden för alla åtgärder är att de inte får skada gravvården och att de skall förlänga dess livslängd. En äldre gravvård skall inte se ut som om den vore ny efter åtgärden. Att rengöra en vård för att den skall bli vackrare har alltså inte första prioritet om objektet klassats som kulturhistoriskt intressant. Om rengöringen däremot handlar om att kunna avläsa en inskription eller skulptural relief är det kanske nödvändigt för att man skall kunna skapa sig en förståelse för objektet. Rengöring bör också självklart utföras om smutsen kan anses skadlig för objektet.

GRAVVÅRDAR AV STEN

Sten är ett sprött material och därmed mycket känsligt för mekanisk påverkan i form av slag och stötar. Det

är därför viktigt att dagligen vara vaksam på vårdarnas tillstånd genom att ta bort vatten och snö från hållar och tumbor, sopa rent dem från löv och nedfallna grenar, och kontrollera så att inte sättningar bildas. Smuts och jord avlägsnas normalt med vatten. Om nedsmutsningen är så kraftig att rengöringsmedel behövs, bör detta vara biologiskt nedbrytbart och ha neutralt pH-värde. Rengöring med vatten får dock aldrig utföras vid risk för frost.

Äldre gravvårdar i kalksten bör alltid hanteras med försiktighet och finns lösa delar skall konservator kontaktas.

Påväxt av alger, lavar och mossor

Biologisk påväxt upplevs ofta som misspyrdande och kan göra inskriptioner svårästa. Vissa lavararter är aggressiva mot stenen genom att de löser upp ytskiktet och får de olika mineralkornen att lossna. Lavar och alger håller också fukt, vilket kan bidra till frostsprängningar. Regelbunden rengöring av gravvårdar med påväxt, exempelvis varje höst, underlättar arbetet.

Alger trivs i fuktiga, ofta skuggiga miljöer. De förekommer därför på stenytor som vetter mot norr eller under skuggande träd. Algerna är vanligtvis gröna och upplevs som fuktiga vid beröring. Även röda alger är vanliga. En sten som rengjorts från alger återkoloniserar snabbt om den inte hålls torr.

Lavar kan se ut på flera olika sätt. På sten ser de normalt ut som tunna skorpor. Vid rengöring är det oftast bara den synliga delen av laven som avlägsnas, medan rötterna sitter kvar.

Mossor växer oftast på stenar som inte rengjorts på länge eller på liggande stenar där jord kan samlas i fördjupningar.

För att avlägsna lavar eller mossor borstas med mjuk borste, sedan laven eller mossan först indränkts i varmt vatten så att den blir lättare att avlägsna. Helst bör detta ske kontinuerligt under flera timmar för att få riktig verkan. Ju blötare laven är, desto lättare är den att avlägsna. Man kan med fördel mjuka upp lavarna genom att stenen under någon vecka får vara insvept i våta tygsäckar och plast. För att öka vätningen av stenen kan några droppar vanligt diskmedel eller såpa

tillsättas. Några droppar ammoniak i vattnet bidrar också till att mjuka upp lavarna. Använd rikligt med vatten och skölj flera gånger. Grus och små partiklar kan annars repa stenytan. Det är lättast att få bort påväxt under vår och höst, eller vid långvarig fuktig väderlek. Särskilt lavar är mest aktiva och växer då, vilket gör dem mjukare och lättare att ta bort.

På hårda stensorter som graniter kan man använda högtryckstvätt med lågt tryck, men förgyllning och imålad text kan skadas. För att undvika materialförluster skall man före högtryckstvätt alltid försäkra sig om att stenen inte har sprickor eller lösa delar.

Lagningar

Sprickor skall alltid lagas av konservator. Mindre delar som hörn och flisor som lossnat från gravvårdarna kan dock fästas med stenlim. Det är mycket viktigt att stenytorna är rena när man limmar och att ingen frostrisk förekommer. Där skärvor saknas bör ifyllnad ske med bruk. Ifyllnad skall alltid göras med bruk som är svagare än stenen, så att

frost och temperaturskiftningar inte skadar denna. Cementhaltigt bruk skall därför inte användas, varför tidigare lagningar med sådant bruk bör avlägsnas och ersättas med kalkbruk eller stenlagningsbruk.

Borttagning av stearinfläckar

Det mesta av stearinen borttages först med oskarpt verktyg av trä eller plast. Man kan också använda kemiskt ren bensin, och sedan suga upp stearinet med läskpapper, men detta fordrar viss erfarenhet. Sot avlägsnas torrt med suddgummiliknande produkter (t ex gomma pane - en degliknande blandning av mjöl, vatten, kopparsulfat och målarsoda) i samråd med konservator.

GRAVVÅRDAR AV GJUTJÄRN

Gjutjärn befrias från rostbeläggning med stålborste. Järnet grundas sedan med blymönja (blymönja är idag förbjudet men får användas av företag och förvaltningar för att vårda objekt med kulturhistoriskt värde) och målas två gånger med mager äkta linoljefärg. Behandlingen upprepas vid behov. Beroende på

klimat m m kan tidsintervallerna variera, men vart tionde år kan tjäna som ett riktmärke.

Missfärgningar från koppar och rost är svåra att avlägsna, varför man behöver rådgöra med konservator. Det är bra att i förebyggande syfte skydda metallen från oxidation genom kontinuerligt underhåll med ommålning av järndetaljer och genom att byta ut rostade järndubb och förankringsjärn till sådana i rostfritt stål. Vid montering av nya stenar på fundament bör rostfri dubb användas.

ANDRA MATERIAL

För gravvårdar av trä, smide, glas eller andra material finns inga generella råd för underhåll. Ofta finns skäl att konsultera en konservator för att behandlingen skall bli så bra som möjligt.

ANDRA TYPER AV SKADOR

Klotter

Klottersaneringsfirma bör kontaktas så snart man upptäcker klotter, då det är lättare att avlägsna ju

9. SKÖTSELRÅD

färskare det är. I tveksamma fall bör konservator kontaktas, t ex när det gäller stenar med försvagade, målade eller förgyllda partier.

Gipskrusta

Svavelhaltiga luftföroreningar kan omvandla ytan på kalkhaltiga stenar till kemiskt gips. Denna s k gipskrusta är ofta svart och bubblig och yttrar sig t ex genom att statyer får svarta ögonhålor och svarta ”slöjor” under utskjutande delar. Gipskrusta är komplicerat att avlägsna och bör överlåtas till konservator.

KASSERADE GRAVVÅRDAR

De gravvårdar som återgår till församlingen men av olika anledningar inte kan stå kvar på sina respektive gravplatser bör inte avlägsnas från kyrkogården. De bör istället placeras någonstans där det finns plats, förslagsvis kan ett mindre område på den nya kyrkogårdsdelen reserveras för detta ändamål. De behöver inte lutas mot muren utan kan grävas ner, såsom de en gång stått på en gravplats. Det finns flera

exempel på detta bruk på Sveriges kyrkogårdar. Detta medför att det som gravvårdarna kan berätta om t ex bygden och om gravvårdsstilar inte går förlorat utan finns kvar. Det underlättar dessutom för släktforskare som letar efter sina förfäders gravvårdar.

Malin Elmberg

KÄLLOR

Emanuelsson, L (1999) *Kulturbeskrivning av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 13: Västra Frölunda och Askims kyrkogårdar*, Göteborg

Hansson, H-E m fl (2002) *Vård av gravstenar* Stockholm

Hoberg B & Eliasson, K-G *Underhåll av gravvårdar*

Kulturmiljövård 1989:6, s 43-44

Vara kyrkogårdar, byggnadshistorisk rapport 2006:22-27,

Västergötlands museum

10. LAGAR

Med lagstiftning finns det möjlighet att styra en kyrkogårds utveckling och förändring. Allt från gravplatsens utformning till förfarandet av begravningsplatsens vegetation regleras genom olika lagar. Församlingen har ett stort ansvar för sin kyrkogård. Länsstyrelsen kontrollerar att de kulturhistoriska intressena tillvaratas och gör tillståndsprövningar när det gäller väsentliga förändringar.

KULTURMINNESLAGEN - KML (SFS 1988:950)

Enligt Kulturminneslagen är det en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö och ansvaret för detta delas av alla. Alla kyrkor och kyrkogårdar byggda eller anlagda fram till 1939 och ett begränsat urval kyrkor byggda efter 1939 skyddas av KML. Enligt KML 4 kap skyddas de kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser.

I 4 kap 11§ behandlas begravningsplatser som kulturmiljöer: I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas.

Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde i minskas eller förvanskas.

I 4 kap 13§ behandlas begravningsplatser tillkomna innan 1939: I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Väsentlig förändring av fast anordning kan vara:

- borttagande eller genomgripande ändring av hägnad
- ändring av material eller färgsättning på anordning inom begravningsplatsen
- ändring av vegetationens arkitektoniska och rumsskapande karaktär
- större ändringar av gravkvarter och vägsystem inom gravplatsen

- åtgärder som i sig själva inte är väsentliga men som har betydelse för anläggningens helhetsverkan om de upprepas, såsom borttagande av gravramar, staket och dylikt kring gravplatser.

Den sista punkten är särskilt beaktansvärd. Man bör alltid fundera på de vidare konsekvenserna av att exempelvis avlägsna stenramar runt gravplatserna.

I 4 kap 6§ omnämns kyrkliga inventarier: Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl.

Kyrkliga inventarier kan även innefatta kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar. Generellt kan sägas att gravvårdar från tiden innan 1850 alltid bör upptas på inventarielistan. Detta eftersom gravvårdar fram till 1800-talets mitt tillverkades mer hantverksmässigt än därefter, då den industriella tillverkningen började komma igång.

BEGRAVNINGSLAGEN (SFS 1990:1144)

Begravningslagen innefattar bestämmelser som kan vara av stor vikt för en kyrkogårds utformning.

10. LAGAR

I 7 kap 25§ sägs: Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

I 7 kap 26§ sägs: Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

I 7 kap 37§ behandlas vad som gäller efter gravrättens upphörande: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.

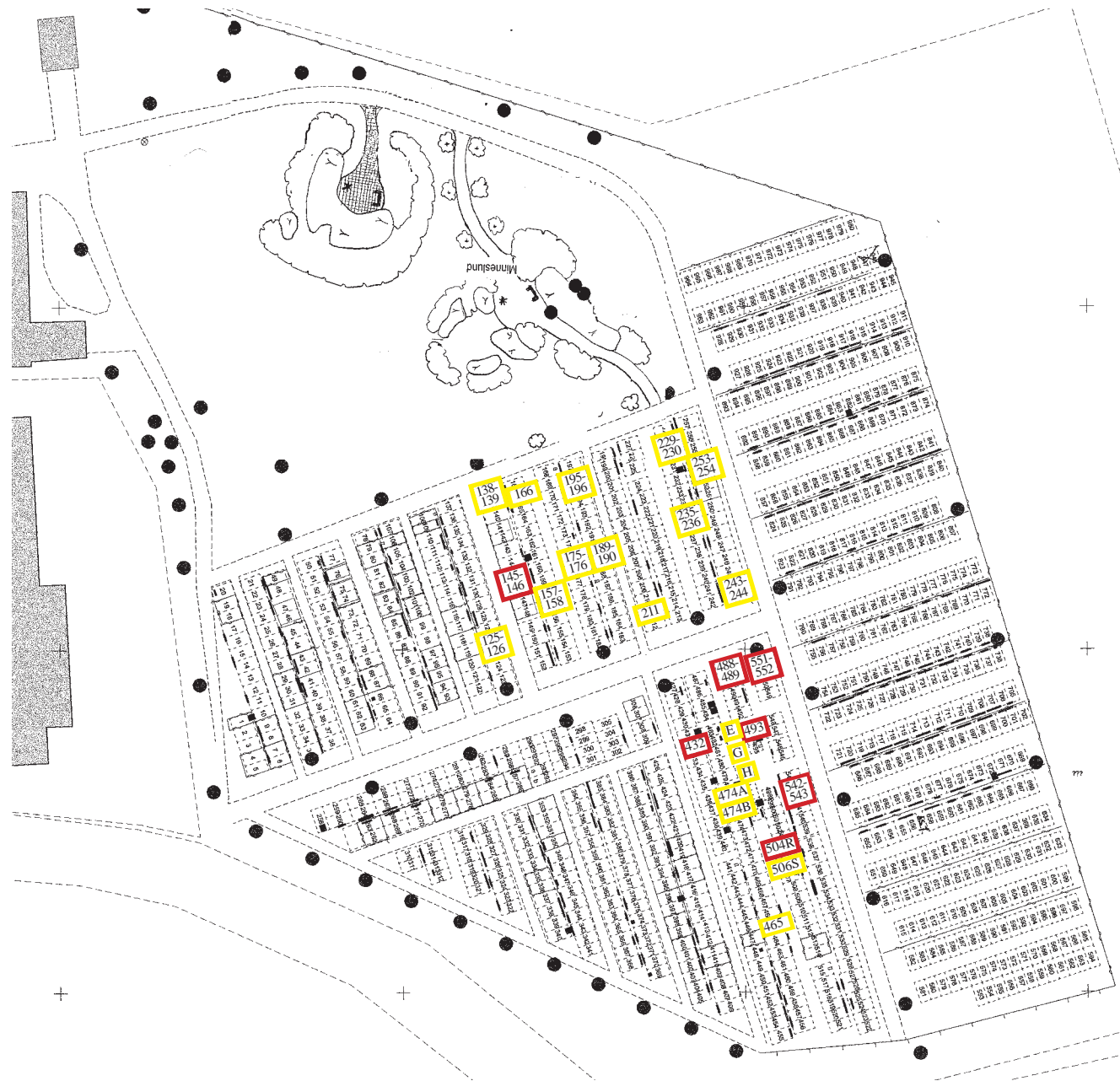
Församlingen kan med stöd av nämnda lagar upprätta särskilda regler för hur olika delar av kyrkogården bör utformas i framtiden.

Malin Elmberg

11. GRAVKARTA

11. GRAVKARTA

11. GRAVKARTA

Förändringar på kyrkogården kräver tillstånd från länsstyrelsen enligt 4 kap. KML.

De gravvårdar som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde har markerats med en 1:a eller 2:a, enligt det system som Västergötlands museum framtagit.

1: Med markerad gravanläggning avses kulturhistoriskt omistliga gravvårdar och gravanordningar. Vårdar och gravanordningar, inklusive stenramar, grusbädd, gravstaket, gravhäckar, gravträd o.d., får inte ändras, flyttas, avlägsnas eller återupplåtas och de skall bevaras och vårdas på plats för framtiden. Vårdarnas och gravanläggningarnas omedelbara omgivning får inte förvanskas. Omgivande befintlig markplanering med kvartersindelning/gravrader, mur, portstolpar, grindar, grusgångar, trädalléer, trädkrans o.d. skall bevaras och vårdas.

2: Med markerad gravanläggning avses kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och gravanordningar. Vårdar och gravanordningar, inklusive stenramar, grusbädd, gravstaket, gravhäckar, gravträd o.d., bör inte ändras, flyttas, avlägsnas eller återupplåtas och de bör bevaras och vårdas på plats för framtiden. Vårdarnas och gravanläggningarnas omedelbara omgivning bör inte förvanskas. Omgivande befintlig markplanering med kvartersindelning/gravrader, mur, portstolpar, grindar, grusgångar, trädalléer, trädkrans o.d. bör bevaras och vårdas.

Ateljé Arkitekten i Väst AB, Skolgatan 3, 532 31 Skara, tel: 0511-108 28, www.ateljearkitekten.se

---